



Zmiana społeczna
a opinie poborowych
o zasadniczej
służbie wojskowej

Marek Walancik

Zmiana społeczna a opinie poborowych
o zasadniczej służbie wojskowej

Marek Walancik

Zmiana społeczna a opinie poborowych o zasadniczej służbie wojskowej



Oficyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2007

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007

Recenzent:

prof. zw. dr hab. Andrzej Radziewicz-Winnicki

Korekta:

Michał Matlingiewicz

Projekt okładki:

Andrzej Augustyński

Zdjęcie na okładce:

Oddział Specjalny Grom „Formoza”

(Robert Rochowicz)

ISBN 978-83-7308-861-0

Oficyna Wydawnicza „Impuls”

30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5

tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47

www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl

Wydanie I, Kraków 2007

Spis treści

Wstęp	9
1. Wybrane teorie opinii publicznej	23
2. Zmiana społeczna a reformy w siłach zbrojnych	35
Zmiana społeczna w Polsce i jej konsekwencje	35
Reformy w Polskich Siłach Zbrojnych	42
3. Zasadnicza służba wojskowa jako forma podstawowa obowiązku służby	59
4. Metodologia i organizacja badań oraz charakterystyka badanej zbiorowości i terenu badań	68
Cel i przedmiot badań	68
Problemy badawcze	71
Metody, techniki i narzędzia badawcze	74
Zmienne i wskaźniki badań	81
Organizacja i przebieg badań	86
Charakterystyka terenu badań i badanej populacji	90
5. Charakter armii a obraz zasadniczej służby wojskowej w opinii poborowych	106
Charakter armii w opinii poborowych	106
Obraz zasadniczej służby wojskowej i formy odroczenia w opinii poborowych	121
6. Społeczne postrzeganie zasadniczej służby wojskowej przez badanych	135
Zakres świadczeń społecznych z tytułu powołania do odbycia zasadniczej służby wojskowej	135

Osobiste problemy społeczne poborowych a obowiązek służby	144
Zasadnicza służba wojskowa a sytuacje trudne	149
7. Realizacja powinności organów administracji rządowej, wojskowej i samorządu terytorialnego dla celów powszechnego obowiązku obrony w opinii badanej populacji	154
Ocena stopnia trafności przyznawanych kategorii zdrowia w opinii poborowych	154
Ocena Komisji Poborowej przez badanych	158
Zadania przedstawiciela Wojskowego Komendanta Uzupełnień w czasie trwania poboru	165
8. Społeczne następstwa i przewidywane zmiany w siłach zbrojnych spowodowane wstąpieniem Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego	171
Stopień zagrożenia militarnego a ocena wstąpienia Polski do Sojuszu	171
Zasadnicza służba wojskowa a integracja z Paktem Północnoatlantyckim	176
Perspektywy społeczne, następstwa i przewidywane zmiany w siłach zbrojnych spowodowane wstąpieniem Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego	179
Podsumowanie	188
Bibliografia	199
Spis tabel	218
Spis wykresów	220
Summary: The Social Change and the Opinions of Military Men About the National Service	222
Zusammenfassung: Gesellschaftlicher Wandel und die Meinungen der Wehrpflichtigen über den Wehrdienst	224

Naród winien wojsku swemu nagrodę i poważanie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej, słowem winno być jego najsilniejszą tarczą¹.

(Ustawa Rządowa, prawo uchwalone dnia 3 maja 1791 r.
Rozdział XI, Siła zbrojna narodowa)

¹ M. R. Bombicki, *Konstytucje Polski*, Polski Dom Wydawniczy „Ławica”, Poznań 1998 s. 27.

Wstęp

W Polsce transformacja systemu odbywała się w warunkach kryzysu ekonomicznego. Rozpoczął się on w końcu lat 80. minionego wieku, charakteryzując się trwałym spadkiem poziomu produkcji, inwestycji, przeciętnego dochodu realnego, rosnącymi cenami, zwiększeniem się deficytu budżetowego. Zanegowany, a w konsekwencji odrzucony został ład monocentryczny. Zdaniem Andrzeja Rycharda

Upadek ładu monocentrycznego w Polsce został wymuszony przez społeczeństwo i odbywał się przy pewnej tolerancji ze strony uprzednich elit instytucjonalnych¹.

Budowa nowego ładu demokratycznego przy powszechnej akceptacji uwiódociła społeczne słabości, brak gotowości do współdziałania, osiągnięcia kompromisu. Jak twierdzi cytowany uprzednio Andrzej Rychard,

W pierwszych latach postkomunistycznych transformacja ładu społecznego dokonywała się pod przewodnictwem nowych elit przy znaczącej tolerancji społeczeństwa. W następnych latach głównymi aktorami „budowy nowego ładu” są w większym stopniu jednostki i grupy niż organizacje. [...] Zachodzące zmiany w Polsce wskazują, z jednej strony słabość, z drugiej zaś na specyfikę porządku organizacyjno-instytucjonalnego².

Transformacja w Polsce spowodowała przekształcenia ekonomiczne, społeczne, oraz zmiany w systemie wartości człowieka. W opinii Andrzeja Radziejewicza-Winnickiego

Transformacje zachodzą w skali społeczności lokalnych, regionalnych, całych państw i narodów, kontynentów, a nade wszystko w życiu pojedynczego człowieka. Zmiany te przez jednych uważane są za trafne, oczekiwane, normalne i pożądane, z kolei

¹ K. Wszebowski, *Demokratyczny Ład Społeczny* [w:] *Społeczeństwo, demokracja, edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holka, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2000, s. 45.

² Tamże, s. 45.

przez innych uznane mogą być za sztuczne, krzywdzące, trudne do zaakceptowania, niepotrzebne przyjmowane z lękiem i poczuciem niepewności³.

Przedmiotem prowadzonych przeze mnie badań w okresie zmiany, która determinuje reformy wielu instytucji, społeczności zawodowych (w tym sił zbrojnych), uczyniłem opinie poborowych o zasadniczej służbie wojskowej. Całokształt rozważań teorii opinii publicznej prezentuję w rozdziale 1. Wprowadzane reformy kreują nową rzeczywistość i dzięki nim jest ona zmienna i nieskończona. Jak pisze Zbyszko Melosik,

Nie ulega wątpliwości, że świat, w którym żyjemy, na przełomie wieków (i tysiącleci) jest zupełnie inny niż ten, który pamiętamy z lat naszego dzieciństwa. Rzeczywistość nie jest już monolityczna i jednoznaczna, lecz niejednorodna i sfragmentaryzowana, pełna tysięcy „małych”, sprzecznych z sobą narracji. Trudno w niej odnaleźć się i trudno ją opisać, a najtrudniej odpowiedzieć na pytania: jak(im) być?, w jaki sposób żyć?, jak wychowywać? A jednak – jako pedagodzy – musimy podjąć próbę odpowiedzi, ponieważ kwestie te stanowią istotę pedagogiki w jej aspekcie teoretycznym i praktycznym⁴.

W rozdziale 2 przedstawiam zmianę społeczną w Polsce i jej konsekwencje. Dokonuję analizy procesu zmiany i jej konsekwencji, w tym reform w Siłach Zbrojnych od 1989 roku. Ma to ścisły związek z przeprowadzonymi badaniami. Zmiana dająca pełnię demokracji, będąca siłą sprawczą wzrostu inicjatywy jednostek czy grup społecznych, przyczynia się do wykształcenia i wzrostu zagrożeń społecznych, zmian opinii społecznych w wielu kwestiach, w tym reformy sił zbrojnych. Czy zmiany opinii poborowych dotyczą również powszechnego obowiązku obrony Ojczyzny?

Transformacja systemu, która miała miejsce w naszym państwie spowodowała reformy we wszystkich obszarach życia społecznego. Reformy w siłach zbrojnych zostały przyspieszone po wstąpieniu Polski do NATO. W celu osiągnięcia pełnej zdolności do realizacji zadań zarówno w układzie sojuszniczym, jak i narodowym, przystąpiono do etapowego przebudowania całych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polski. Najważniejsze kierunki przebudowy zawarto w „Programie Przebudowy i Modernizacji Technicz-

³ A. Radzewicz-Winnicki, *Nabywanie oraz wytwarzanie nowych doświadczeń w życiu codziennym jednostki w postmonocentrycznym ładzie społecznym* [w:] *Edukacja a życie codzienne*, t. 1, red. A. Radzewicz-Winnicki, przy współudziale E. Bielskiej, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2002, s. 94.

⁴ Z. Melosik, *Pedagogika życia codziennego, teoria i praktyka* [w:] *Edukacja a życie codzienne*, dz. cyt., s. 15.

nej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001–2006”⁵ i „Programie rozwoju Sił Zbrojnych w latach 2003–2008”⁶. Z liczby 450 tys. siły zbrojne zmniejszyły się do 250 tys., a w 2003 roku ich liczba wyniosła 150 tys. Likwidacja aparatu partyjno-politycznego w wojsku, przywrócenie Ordynariatu Polowego, modernizacja armii – świadczą o dynamice przemian, których charakterystykę przedstawiam w tym rozdziale.

Unormowania formalnoprawne w zakresie obronności państwa, zawarte w Konstytucji i ustawie o powszechnym obowiązku obrony RP, ze zwróceniem uwagi na zasadniczą służbę wojskową, przedstawiam w rozdziale 3. To Konstytucja ma szczególną moc prawną, która przyznaje jej najwyższe miejsce w systemie prawa stanowionego. Bezpieczeństwo, niepodległość, suwerenność – stanowią nadrzędne wartości w polityce państwa. Obrona kraju należy do podstawowych zadań państwa, dlatego tak istotną rolę odgrywają dokumenty prawne w zakresie obronności. Siły zbrojne, niezależnie od sprawowanego systemu, zawsze zachowują szczególną pozycję. W Konstytucji zawarte są cele służby, neutralność polityczna, cywilna kontrola nad armią. Neutralność polityczna i cywilna kontrola nad armią pojawiły się po zmianie systemu społeczno-politycznego w Polsce w 1989 roku. Stanowiły jeden z podstawowych warunków przy staraniu się o członkostwo w NATO.

Ze względu na powszechny obowiązek obrony i wypełnianie go poprzez powołanie do zasadniczej służby wojskowej, skoncentrowałem się na podstawowej formie, jaką jest obowiązek zasadniczej służby wojskowej. Forma ta budziła zawsze wiele społecznych emocji, kontrowersji i różnorodnych opinii w minionym systemie.

W ostatnim okresie zmieniała się sama służba. Znacznemu skróceniu uległ czas jej pełnienia z 24 do 9 miesięcy. Czy i dzisiaj, kiedy jesteśmy państwem demokratycznym, suwerennym, członkiem NATO zmienił się stosunek poborowych do tej podstawowej formy powszechnego obowiązku obrony – zasadniczej służby wojskowej? Prezentując wstąpienie Polski do NATO, koncentruję się na wymiarze społecznym integracji z sojuszem.

Istotny dla zakresu badawczego był również teren badań – województwo śląskie. Zajmuje ono 12 294 km² powierzchni Polski. Liczba ludności wynosi 4,9 mln osób. Pod względem powierzchni zajmuje 14., a liczby lud-

⁵ *Ministerstwo Obrony Narodowej, Armia 2006*, „Polska Zbrojna” 2001, nr 21, s. 21.

⁶ S. Czum, L. Stefaniak, *Drugi sześćdziesiąty*, „Polska Zbrojna” 2003, nr 4, s. 3.

ności 2. miejsce w Polsce. Liczba ludności i wielkość zajmowanego obszaru dają rekordową liczbę mieszkańców na kilometr kwadratowy – ponad 398 osób, przy średniej krajowej 123. Rejon województwa, jako jeden z najbardziej uprzemysłowionych, poniósł dotkliwe skutki transformacji systemu (I etap reformy górnictwa, niedokończony II, reformę hutnictwa). Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców, w tym 2 343 438 mężczyzn, i rekordową gęstość zaludnienia, województwo stanowi największe źródło zasobów poborowych dla Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej⁷. Są to zasoby efektywne, mając na uwadze ilość ośrodków edukacyjnych w województwie. Charakterystykę badanej zbiorowości i terenu badań oraz niezbędne założenia metodologiczne planowane w procesie badawczym przedstawiam w rozdziale 4. Zawiera on szczegóły techniczne i organizacyjne związane z prowadzeniem badań.

Potrzeba zdiagnozowania środowiska poborowych uwzględniająca zmiany społeczne, które zaszły (skrócenie okresu służby do 9 miesięcy, zwiększenie otrzymywanych świadczeń społecznych z tytułu pełnienia służby) lub są planowane (armia zawodowa), pozwoli na uzyskanie pełniejszego obrazu stanowiska określonej społeczności i jego udziału w życiu społecznym wobec obowiązku obrony. Według Jerzego Modrzewskiego

zagadnienie fenomenu udziału jednostki w życiu społecznym, jej obecności w rzeczywistości społecznej, percepcji owej rzeczywistości i jej kreacji stanowiło dla nauki o społeczeństwie zawsze problem o kluczowym znaczeniu w określaniu: ram jej przedmiotu i granic autonomii wobec innych nauk interesujących się człowiekiem, tworzonymi przezeń strukturami społecznymi (zbiorowymi formami życia), aktualizacją procesów społecznych w skali makro i przede wszystkim bezpośrednimi i naocznymi odniesieniami czy udziałem podmiotu w kreowaniu zdarzeń i sytuacji społecznych w ich wymiarze historycznym, a więc odnoszonych wobec kolejnych, wchodzących i schodzących z areny życia społecznego pokoleń, a także w wymiarze biograficznym, doświadczanym przez jednostki w toku przeżywania swojego życia i formowania jego społecznego obrazu⁸.

Rozdziały 5 i 6 odnoszą się do tych podstawowych problemów badanej społeczności, jakimi są: charakter armii, społeczne postrzeganie służby, stanowisko wobec planowanych zmian. Udział poborowych w powszechnym

⁷ *Rocznik statystyczny województwa śląskiego 2002*, t. 2, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2002, s. 19.

⁸ J. Modrzewski, *Spoleczna obecność jednostki. Fantazmaty i konkrety w podmiotowym doświadczeniu i kreowaniu rzeczywistości* [w:] *Edukacja a życie codzienne*, dz. cyt., s. 40.

obowiązku obrony w naszym kraju jest historyczny. To proces społeczny, który jest systematycznie przeprowadzany w Polsce od powstania II Rzeczypospolitej do dziś. W latach 1918–1920 istotną część składową armii stanowili ochotnicy. Pełnienie służby, która w państwie polskim miała zawsze charakter powszechnego obowiązku, ma jeszcze głębsze podłoże historyczne. Sięga X i XI wieku, czasu wojowników, później rycerzy, żołnierzy.

Realizację powinności organów administracji państwowej, wojskowej i samorządowej dla celów powszechnego obowiązku obrony w opinii badanej populacji prezentuję w rozdziale 7.

Okres siedemnastu lat tworzenia procesu przemian społeczno-politycznych i ekonomicznych w Polsce jest przedmiotem badań wielu specjalistów różnych dziedzin nauk społecznych. Pedagogika społeczna diagnozuje zjawiska społeczne zachodzące w trakcie tych przemian. Okres ten zdominowany został przez dwa wydarzenia polityczno-społeczne: wstąpienie Polski do NATO i do Unii Europejskiej. Proces rozszerzenia NATO był wielkim wyzwaniem dla samego sojuszu, a zarazem historyczną szansą dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W opinii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego

Przystępujemy do Sojuszu wykonując wielką pracę. Nie szczędzimy wysiłku, by osiągnąć interoperacyjność sił zbrojnych, ale wiemy też doskonale, że stanie się ona realna i trwała tylko wtedy, gdy cały kraj osiągnie zachodnie standardy. Dlatego, wchodząc do NATO, równoległe czynimy wszystko, by wejść do Unii Europejskiej. Wielkiemu wysiłkowi żołnierzy towarzyszy nie mniejszy wysiłek całego społeczeństwa, by podnieść ogólny poziom cywilizacyjny kraju. Rozszerzenie NATO było krokiem w stronę stabilnej i dostatniej Europy – za nim nastąpią kolejne⁹.

Wielki cel polskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa po 1998 roku – członkostwo w Pakcie Północnoatlantyckim – został osiągnięty. Integracja naszego kraju i naszego wojska nastąpiła już od momentu nawiązania współpracy w ramach „Partnerstwo dla pokoju” od 1994 roku. W dniu 1 maja 2004 roku osiągnęliśmy drugi cel – członkostwo w Unii Europejskiej. Wejście Polski do NATO oznacza restrukturyzację, modernizację sił zbrojnych, a także zmianę procedur dowodzenia, postępowania i standardów uzbrojenia. Członkostwo w Unii Europejskiej i w Traktacie Północnoatlantyckim to filary narodowego interesu i bezpieczeństwa Polski. Pierwszy określa cywilizacyjno-kulturowe, społeczne i gospodarcze szanse

⁹ A. Kwaśniewski, *NATO 1949–1999*, „Przegląd NATO” 1999, wydanie okolicznościowe, s. 27.

rozwoju naszego kraju w jednoczącej się Europie. Drugi wyznacza podstawy polskiego bezpieczeństwa militarnego w szerokim kontekście międzynarodowym. Wydawać by się mogło, że wstąpienie Polski do NATO i przyjęcie do Unii Europejskiej jest historycznym zadośćuczynieniem dla naszego kraju za to, że będąc od zawsze w Europie, posiadając olbrzymi kapitał intelektualny, społeczny i kulturotwórczy, byliśmy w ostatnim okresie poza europejską potęgą gospodarczą i militarną. Opinie poborowych dotyczące stopnia zagrożenia militarnego Polski i ocena wstąpienia do Sojuszu zawarte są w rozdziale 8. Prezentuję w nim również perspektywy, społeczne następstwa i przewidywane zmiany w siłach zbrojnych spowodowane wstąpieniem Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Należy przypuszczać, że problem, który nurtuje polityków od czasu zmiany społecznej – „armia zawodowa” czy „z powszechnego poboru” – w chwili oddawania książki do druku został rozwiązany. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Zwierzchnik Sił Zbrojnych Lech Kaczyński 27 października 2006 roku podczas pobytu w Centrum Szkolenia na potrzeby Sił Pokojowych w Kielcach, gdzie żegnał żołnierzy wyjeżdżających na misję pokojową do Libanu, zapowiedział, że nasza armia będzie zawodowa. Zdaniem prezydenta „zmiany będą stopniowe, a pełna profesjonalizacja polskiej armii ma nastąpić w 2012 roku”¹⁰. Wprowadzenie armii zawodowej oznaczałoby w rzeczywistości likwidację poboru, a przynajmniej jego zawieszenie w okresie pokoju. W przypadku wojny należy przypuszczać, że prezydent będzie miał możliwość wprowadzenia go na wniosek Rady Ministrów. Na pytanie dotyczące posiadania armii zawodowej w 2001 roku ówczesny Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej powiedział:

Mam zasadnicze wątpliwości, czy należy taką armię mieć – a to dlatego, że młodzi ludzie przychodzący z zaciągu do wojska, to trochę jak otworzenie okna, przewietrzenie całej struktury, wyczulenie na problemy każdego nowego pokolenia. Taki „poligon doświadczalny” gdzieś musi mieć miejsce, żeby wiedzieć, jak bardzo te pokolenia się zmieniają, jak rozumieją służbę wojskową, jak formułują swój patriotyzm. Jeśli zamyka się armię tylko w wymiarze zawodowym, to zawsze istnieje groźba, że w pewnym momencie stanie się jeszcze jedną z firm, koncernów, aczkolwiek dobrze zarządzanych. Wracając do poboru: źle się dzieje, że do wojska nie trafia młodzież odpowiednio przygotowana i na dobrym poziomie. Musimy jej wpoić więcej zrozumienia dla służby wojskowej¹¹.

¹⁰ G. Praczyk, *Nasza armia będzie zawodowa*, „Rzeczpospolita” 2006, nr 253, s. 3.

¹¹ R. Choroszy, A. Gołowski, J. B. Grochowski, W. J. Kiss-Orski, M. Wągrowaska, T. Wróbel, *Nie ma odwrotu od reformy. Rozmowa z A. Kwaśniewskim Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Zwierzchnikiem Sił Zbrojnych*, „Polska Zbrojna” 2001, nr 18 i 19, s. 5.

Również zdaniem Ministra Obrony Narodowej (wypowiedź z 2002 r.) „nierealne jest utworzenie w najbliższym czasie armii w pełni zawodowej”¹². Zgodnie z przyjętym programem w pierwszej kolejności należało zdążyć do uzawodowienia w granicach 60% w jednostkach szybkiego reagowania, w Siłach Powietrznych i Marynarce Wojennej. Następnie powinno nastąpić skrócenie zasadniczej służby wojskowej do 9 miesięcy.

Utrzymanie służby z poboru w przypadku Rzeczypospolitej Polskiej wynika również z potrzeby posiadania odpowiednio wyszkolonych rezerw, aby rozwinąć zasadnicze siły na wypadek konfliktu. Powszechnie uznaje się, że możliwości stałych Sił Zbrojnych Sojuszu mogą być szybko rozbudowane dzięki skutecznej integracji i użyciu rezerw. Obecnie redukcje liczebności sił zbrojnych dokonywane w większości państw NATO – zwiększają potrzebę bardziej efektywnego wykorzystania żołnierzy przeniesionych do rezerwy i ich doświadczenia, jakie zdobyli w cywilnym sektorze, szczególnie w zakresie sprawowania funkcji kierowniczych. Znaczenie rezerw dla Sojuszu zostało oficjalnie potwierdzone w nowej Koncepcji Strategicznej, przyjętej przez dowódców Sojuszu na ich spotkaniu podczas „szczytu” w Waszyngtonie w kwietniu 1999 roku, która mówi, że

Sojusz musi być w stanie stworzyć większe siły zbrojne, zarówno w odpowiedzi na dowolne fundamentalne zmiany w środowisku bezpieczeństwa, jak również wobec ograniczonych wymagań, poprzez wzmocnienie, mobilizację rezerw albo przez odtworzenie jednostek sił zbrojnych, jeśli będzie to konieczne¹³.

Według koncepcji armii zawodowej w 2012 roku przywrócenie poboru byłoby możliwe tylko w wyjątkowych sytuacjach, na przykład na wypadek wojny. Trudny będzie do rozwiązania bez dużej liczby przeszkolonych żołnierzy służby zasadniczej „problem gromadzenia rezerw osobowych na czas »W« i planami mobilizacyjnymi”¹⁴.

Częściowo można będzie go rozwiązać poprzez narodowe siły rezerwowe przypominające formacje „na kształt amerykańskiej Gwardii Narodowej”¹⁵. W chwili obecnej koncepcje te wydają się już bardziej klarowne. Służba niezawodowa w formie ochotniczej pełniona jako krótkoterminowa (trzy

¹² J. Szmajdziński, *Zmiana oblicza armii*, „Polska Zbrojna” 2002, nr 17, s. 16.

¹³ P. Segers, E. Thiry, *Potrzeba rezerw, aby rozwinąć zdolności sojuszników*, „Przegląd NATO” wiosna/lato 2000, s. 33.

¹⁴ T. Mitek, *Czas na zawodowców*, „Polska Zbrojna” 2006, nr 14, s. 5.

¹⁵ *Nasza armia będzie zawodowa*, dz. cyt., s. 3.

miesiące) i długoterminowa (od dwu do sześciu lat) stanowiłaby zaplecze do gromadzenia wyszkolonych zasobów rezerw.

Przedstawione badania osadzone są w obszarze zainteresowań pedagogiki społecznej. Jest to ocena stosunku badanej społeczności w odniesieniu do cech charakterystycznych dla poszczególnych etapów transformacji. Następujące przemiany społeczno-polityczne przybierają postać transformacji systemowej. Stawiają one jednostkę, rodzinę, określoną społeczność wobec nowych wyzwań, które wynikają z jej idei – niosącej określone zmiany. To one powodują, że jednostka, określona społeczność zmienia swój stosunek do wartości, sytuacji po uwzględnieniu zagrożeń, jakie one niosą.

Warto zauważyć, że, jak pisze Tadeusz Lewowicki,

Przemiany ustrojowe, które w ciągłych zmaganiach dokonują się w naszym kraju, sprawiają, że pedagogika – także pedagogika społeczna – znajduje się w sytuacji zmuszającej, a zarazem zachęcającej do określenia swoich zadań w niektórych warunkach społeczno-politycznych i ekonomiczno-gospodarczych¹⁶.

Nowe wyzwania pedagogiki społecznej określają potrzeby społeczne, teoria i praktyka edukacyjna. We współczesnym ujęciu pedagogika społeczna bezpośrednio lub pośrednio ujawnia się w niemal wszystkich aspektach życia społecznego. Cytowany uprzednio Tadeusz Lewowicki stwierdza, że

Teoria i praktyka pedagogiki społecznej obejmują zagadnienia i problemy życia ludzi w rodzinie, w zakładzie pracy, w instytucjach oświatowych w różnych formach działalności praktycznej, obywatelskiej i innej¹⁷.

Poborowi, stanowiąc badaną zbiorowość, nie są jeszcze żołnierzami, przebywają w środowisku rodzinnym, zawodowym, szkolnym. Przygotowywani są do wypełnienia powinności obywatelskiej, to jest: pełnienia zasadniczej służby wojskowej.

W opinii Jerzego Modrzewskiego pedagogika społeczna, nie ulegając aktualnym i koniunkturom politycznym, winna skoncentrować swoją uwagę na konstruowaniu odpowiedzi dotyczących między innymi:

¹⁶ T. Lewowicki, *Problemy życia społecznego a tradycje i nowe zadania pedagogiki społecznej* [w:] *Pedagogika społeczna w Polsce – między stagnacją a zaangażowaniem*, t. 1, red. E. Górnikowska-Zwolak, A. Radziejewicz-Winnicki, przy współpracy A. Czerkawskiego, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1999, s. 22.

¹⁷ Tamże, s. 25.

Do jakich społecznie oczekiwanych i pożądaných ról ma prowadzić edukacja specjalizująca życiowo dorastającą młodzież, w jakie wyposażyc ją kompetencje życiowe, czemu służące i jak spożytkowane?¹⁸

Przeprowadzone badania wchodzące w zakres pedagogiki społecznej pozwalają poznać opinie poborowych o zasadniczej służbie wojskowej, co może mieć istotny wpływ na jakość jej pełnienia, zachowania żołnierzy i zajmowanie pozycji społecznej po zakończonej służbie. Przedstawione zagadnienie i problemy wchodzące w zakres przemiany tożsamości sił zbrojnych wymagają opracowań w literaturze socjologicznej i pedagogicznej. Duże zainteresowanie towarzyszy samym siłom zbrojnym i reformom przeprowadzonym w armii. Nierozpoznany jest etap poborowego, który nie jest w środowisku wojskowym, lecz przebywa w środowisku wychowawczym (rodzynie). Na temat środowiska wojskowego posiada informacje ogólne. Pochodne transformacji ustrojowej mogą mieć również wpływ na opinie poborowych dotyczące służby. Nowa rzeczywistość wymusza prowadzenie badań w zakresie opinii i oczekiwań wobec różnych grup społecznych. Badania te powinny obejmować różne zagadnienia życia społecznego, różne grupy społeczne. Takim zagadnieniem jest zasadnicza służba wojskowa, z którą jest związana grupa społeczna poborowych późniejszych żołnierzy. Mając na uwadze zachodzące reformy w siłach zbrojnych, dążenie do uzawodowienia (60–70%), a w konsekwencji wprowadzenie armii zawodowej, wychowanie wojskowe należy traktować jako integralną część wychowania w społeczeństwie, a w ujęciu szerszym jako uczestnictwo armii w procesie socjalizacji. Siły zbrojne uczestniczą w życiu społecznym, jest to najbardziej widoczne w sytuacjach zagrożenia militarnego, ale również niemilitarnego. Poprzez społeczne uczestnictwo siły zbrojne budują swoje zaufanie w społeczeństwie, swój wizerunek. Przeprowadzone badania udzieliły odpowiedzi, gdzie należy skupić główny wysiłek edukacyjny i informacyjny w celu poznania opinii i oczekiwań poborowych o zasadniczej służbie wojskowej. Zdaniem Mariana Śnieżyńskiego

¹⁸ J. Modrzewski, *Pedagogika społeczna wobec aktualnych przeobrażeń i zagrożeń środowisk wychowawczych w Polsce* [w:] *Pedagogika społeczna w Polsce – między stagnacją a zaangażowaniem*, dz. cyt., s. 46.

[...] analiza historii myśli pedagogicznej daje nam wiele przykładów na to, że jednym z najważniejszych czynników warunkujących efektywność kształcenia jest aktywny udział uczniów w tym procesie¹⁹.

Aby poborowy aktywnie uczestniczył w procesie kształcenia w czasie służby należy poznać jego opinie i oczekiwania wobec niej. Takie systematyczne badania oczekiwań poborowych i żołnierzy przeprowadzają ośrodki badawcze w Stanach Zjednoczonych przed rozpoczęciem szkoleniem żołnierzy²⁰. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że efektywność programu szkoleń zależy od oczekiwań szkolnych. Kiedy szkolenie nie spełnia oczekiwań, maleje prawdopodobieństwo jego ukończenia. Przy spełnieniu oczekiwań zaangażowanie w służbie jest wysokie. Wysokie jest również poznanie własnego sprawstwa i dążenie do sukcesu. Zatem opinie i oczekiwania mogą mieć wpływ na pozycję społeczną, jaką będzie zajmował żołnierz w czasie pełnienia służby, a po jej zakończeniu, jako: ojciec w rodzinie, pracownik w zakładzie pracy, mieszkaniec społeczności lokalnej, a także jaką będzie wykazywał aktywność na rzecz środowiska, w którym zamieszkuje.

Zakresem tematycznym zaplanowanym w procesie badawczym nie była pozycja społeczna Wojska Polskiego – sił zbrojnych po wstąpieniu do NATO, lecz ocena podstawowej formy tych sił, zasadniczej służby wojskowej. Oceny dokonałem przez pryzmat zachodzących zmian postrzeganych przez poborowych – późniejszych żołnierzy.

W prowadzonych badaniach starałem się skupić na opinii poborowych poszczególnych grup po zmianie społecznej. Zmianie uległa dotychczasowa forma służby wojskowej. Zastrzeżona dla mężczyzn, stała się dostępna dla kobiet. Należy liczyć się z tym, że jeżeli służba zawodowa zastąpi tę z powszechnego obowiązku, udział kobiet w niej będzie się systematycznie zwiększał. Aby służba mogła być pełniona dobrze i nie spotykała się z negacją wśród współczesnej młodzieży, należy uwzględniać opinie poborowych o niej i ich oczekiwaniach wobec niej. Współcześnie pełnienie zasadniczej służby wojskowej stwarza możliwości rozwoju dla młodych ludzi. Zmianie uległa nie tylko forma służby, ale także warunki jej pełnienia. Dotyczy to wprowadzenia nowoczesnego stylu dowodzenia, uzbrojenia, systemu dy-

¹⁹ M. Śnieżyński, *Wielostronne nauczanie w świetle badań empirycznych*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1991, s. 36.

²⁰ D. P. Schultz, S. E. Schultz, *Psychologia a wyzwania dzisiejszej pracy*, tłum. G. Kranas, PWN, Warszawa 2002, s. 211.

scyplinarnego, nowych form spędzania czasu wolnego, jak i wynagradzania. Duże znaczenie ma zmiana warunków socjalno-bytowych dla żołnierzy.

Celem podjętych badań było:

1. Poznanie opinii poborowych o zasadniczej służbie wojskowej w odniesieniu do zachodzących zmian w procesie społeczno-politycznym państwa i reformy sił zbrojnych.
2. Charakterystyka zasadniczej służby wojskowej i jej ocena przez poborowych.
3. Analiza znaczenia wstąpienia Polski do NATO na podstawie ocen dokonanych przez badaną zbiorowość.
4. Przedstawienie prognoz i praktycznych wniosków dotyczących badanego problemu.

Podjęte badania dostarczyły istotnych wniosków dotyczących opinii poborowych o zachodzących zmianach w procesie społeczno-politycznym państwa i strukturze sił zbrojnych. Ze względu na charakter naszych sił zbrojnych (służba z powszechnego poboru), również poborowi wpływają na oblicze naszej armii w kraju, a po wstąpieniu do NATO także poza jego granicami. Żołnierze reprezentują Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej poprzez udział w misjach pokojowych ONZ, operacjach innych organizacji międzynarodowych, w tym w misjach dowodzonych przez NATO (w formie Polskich Kontyngentów Wojskowych), misjach obserwacyjnych, ćwiczeniach i szkoleniach. W przedstawionej publikacji zbiorowość ta stanowi punkt odniesienia do rozważań. Grupa ta posiada w całej Rzeczypospolitej Polskiej cechy wspólne, takie jak: ściśle określony przedział wiekowy poborowych, termin poboru, terminy powołań. Powodują one, że zakres prowadzonych badań stał się uniwersalny. Ponadto przedstawiona książka zawiera bibliografię i dołączone aneksy.

Wnioski badań mogą zostać wykorzystane w opracowywaniu zmian programów edukacyjnych, prowadzeniu polityki informacyjnej w dziedzinie obronności, wskazaniu do organizacji i przeprowadzania poboru, form pracy samych organów administracji wojskowej w zakresie bezpośrednich kontaktów z interesantami. Przedstawione analizy badań pozwolą na zaprezentowanie problemu w skali sił zbrojnych. Wskażą na istotną rolę zmieniających się opinii o zasadniczej służbie wojskowej po zmianie społecznej w kraju i wstąpieniu Polski do NATO. Zwrócą uwagę na problemy poborowych, które zainteresowani chcą rozwiązywać poprzez służbę. Wyniki ba-

dań stanowią materiał opiniodawczy w zakresie zmian formalnoprawnych dotyczących zasadniczej służby wojskowej. Jestem przekonany, że podjęte badania w dużym zakresie wypełnią wskazania Sojuszu co do uzyskania „poprawy jakości Sił Zbrojnych i wymaganego stopnia interoperacyjności z Siłami NATO”²¹. Powyższa potrzeba prowadzenia badań w tym obszarze wydaje się tym bardziej konieczna, iż pomimo realizacji programu reformy armii, służba z poboru w Siłach Zbrojnych w Rzeczypospolitej, jak na razie, pozostanie co najmniej przez sześć lat. Część żołnierzy, którzy aktualnie pełnią służbę zasadniczą, zasili korpus szeregowych i podoficerów zawodowych w przyszłej armii zawodowej. Znaczna część będzie pełniła służbę w formie ochotniczej niezawodowej.

Dokonując analizy opinii poborowych o zasadniczej służbie wojskowej po zmianie społecznej, realizowałem go zgodnie z własnym przekonaniem i możliwościami. Zamierzałem poznać opinie młodych ludzi na temat powszechnego obowiązku, która przez wiele lat była negatywna. Czy system polityczny i sojusz wojskowy, w jakim była ówczesna „Polska Ludowa”, miał wpływ na tę opinię? Czy świadomość poczucia niesprawiedliwości, że do armii trafiają tylko nieliczni? Czy forma i warunki służby niezmienną się od kilkadziesiąt lat? Środowisko poborowych jest znaczące dla sił zbrojnych w systemie powszechnego obowiązku obrony. Znaczące będzie również przy armii zawodowej o strukturze Zawodowej Służby Wojskowej, Kontraktowej Ochotniczej Służby Wojskowej i Narodowych Sił Rezerwowych (NSR). Dogłębna penetracja środowiska pod względem socjopedagogicznym, poznanie opinii poborowych dotyczących: istniejącego zagrożenia, otrzymywanych świadczeń społecznych, realizacji zadań wynikających z tytułu jej pełnienia przez organa do tego powołane, perspektywy służby wojskowej po wstąpieniu do NATO czynią przedmiot badań interesującym i zachęcają do szczegółowej analizy.

Na zakończenie pragnę podziękować wszystkim, którzy wspierali mnie w wydaniu książki. Szczególną wdzięczność wyrażam panu prof. zwyczajnemu dr. hab. Andrzejowi Radziejewiczowi-Winnickiemu. Serdecznie dziękuję pani prof. dr hab. Ewie Syrek. Dziękuję dyrektorowi Wydziału Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Ka-

²¹ P. Wieczorek, P. Kłudka, *Droga Polski do NATO – próba bilansu*, Biuro Prasy i Informacji MON, Warszawa 1997, s. 49.